

Міністерство освіти і науки України

Національний університет водного господарства та
природокористування

Кафедра менеджменту

06-08-266М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

для самостійного вивчення та проведення практичних занять
з навчальної дисципліни «Фінансовий менеджмент» для
здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за
освітньою програмою «Менеджмент організацій і
адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент»
денної та заочної форм навчання

Рекомендовано науково-
методичною радою
з якості ННІ економіки та
менеджменту
Протокол № 6 від 21.03.2023 р.

Рівне – 2023

Методичні вказівки для самостійного вивчення та проведення практичних занять з навчальної дисципліни «Фінансовий менеджмент» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за освітньо-професійною програмою «Менеджмент організацій і адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент» денної та заочної форм навчання [Електронне видання] / Фроленкова Н. А. – Рівне : НУВГП, 2023. – 40 с.

Укладач: Фроленкова Н. А., к.е.н., доцент кафедри менеджменту.

Відповідальний за випуск: Кожушко Л. Ф., завідувач кафедри менеджменту.

Керівник групи забезпечення спеціальності

Судук О. Ю.

© Н. А. Фроленкова, 2023
© НУВГП, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
2. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ.....	36
3. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	37
ДОДАТОК А. Перелік питань для самоперевірки знань	38

ВСТУП

Невід'ємною складовою сучасного менеджменту організацій є фінансовий менеджмент – процес управління формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів суб'єкта господарювання та оптимізації обороту його грошових коштів. В сучасних умовах об'єктивно зростає роль фінансового менеджменту як комплексу взаємопов'язаних управлінських рішень і заходів на різних рівнях управління фінансовими ресурсами. Адже фінансовий менеджмент, базуючись на досягненнях управлінських наук, усіх прогресивних перетворень у практиці господарювання зарубіжних і вітчизняних підприємств, спроможний змінювати систему цінностей, пріоритети і тенденції розвитку економічних суб'єктів. Із ним пов'язують упровадження принципово нових форм і методів фінансової роботи, використання сучасних механізмів фінансового ринку. На основі фінансового менеджменту здійснюється управління усією фінансово-господарською діяльністю підприємства, формування і використання усіх видів його фінансових ресурсів із застосуванням методів та важелів фінансового механізму, тобто формується мистецтво управління фінансовою діяльністю підприємства.

Предметом вивчення дисципліни «Фінансовий менеджмент» є теоретичні та практичні питання управління фінансовими ресурсами і капіталом підприємства, забезпечення росту його ринкової вартості.

Завдання – теоретична та практична підготовка з питань: вивчення сутності, мети та функцій управління фінансами підприємства, методологічних засад організації управління фінансовою діяльністю підприємств, розроблення фінансової стратегії підприємств, управління формуванням та ефективним використанням активів і капіталу підприємств, основ управління інвестиціями підприємств, управління грошовими потоками підприємств, управління фінансовими ризиками підприємств, основ антикризового фінансового управління.

Мета викладання дисципліни “Фінансовий менеджмент” полягає у формуванні в студентів сучасного економічного

мислення та системи спеціальних знань у галузі управління фінансами підприємств, практичних навичок їх застосування у різних напрямках фінансової діяльності.

У результаті вивчення дисципліни та виконання практичних завдань студенти набудуть **наступних компетенцій**:

ЗК 7. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

СК 1. Здатність обирати та використовувати концепції, методи та інструментарій менеджменту, в тому числі у відповідності до визначених цілей та міжнародних стандартів в організаціях різних форм власності.

СК 4. Здатність до ефективного використання та розвитку ресурсів організації.

Програмні результати навчання:

ПР 1. Критично осмислювати, вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний та аналітичний інструментарій для управління організацією в непередбачуваних умовах.

ПР 2. Ідентифікувати проблеми в організації та обґрунтовувати методи їх вирішення.

ПР 13. Вміти планувати і здійснювати інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення організації (підрозділу).

1. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Самостійна робота студентів над дисципліною повинна починатись з вивчення цих методичних вказівок. При цьому необхідно опрацювати рекомендовану літературу. Теми дисципліни необхідно вивчати у тій послідовності, яка передбачена програмою. З метою самоперевірки потрібно відповісти на запитання, розміщені в кінці кожної теми.

Тема 1. Теоретичні та організаційні основи фінансового менеджменту. Система інформаційного забезпечення фінансового менеджменту

Зміст теми. Сутність, мета і завдання фінансового менеджменту. Місце фінансового менеджменту у загальній системі управління підприємством. Основні принципи фінансового менеджменту. Мета та завдання фінансового менеджменту. Система функцій фінансового менеджменту. Поняття і склад систем забезпечення фінансового менеджменту. Система організаційного забезпечення, її сутність та зміст. Система інформаційного забезпечення. Системи та методи фінансового аналізу. Форми та етапи здійснення фінансового аналізу.

Програмні результати навчання:

ПР 1. Критично осмислювати, вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний та аналітичний інструментарій для управління організацією в непередбачуваних умовах.

ПР 13. Вміти планувати і здійснювати інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення організації (підрозділу).

Основні положення.

Зміст фінансового менеджменту полягає в ефективному використанні фінансового механізму для досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства.

Фінансовий менеджмент є підсистемою загального управління господарсько-комерційною діяльністю підприємства, яка охоплює сукупність принципів, методів і форм організації управління всіма аспектами його фінансової діяльності і спрямована на реалізацію стратегічних і тактичних цілей підприємства.

Ефективність управління фінансовою діяльністю підприємства значною мірою залежить від якості його інформаційного забезпечення. Вичерпна, достовірна, своєчасна і зрозуміла інформація є запорукою прийняття оптимальних фінансових рішень, спрямованих на зменшення витрат фінансових ресурсів, зростання прибутку і ринкової вартості підприємства.

Інформаційна система фінансового менеджменту призначена забезпечувати необхідною інформацією не тільки управлінський персонал та власників самого підприємства, але й задовольняти інтереси широкого кола зовнішніх її користувачів. Основними користувачами фінансової інформації є внутрішні і зовнішні користувачі.

Показники фінансового обліку підприємства складають основу інформаційної бази фінансового менеджменту, на підставі якої здійснюється аналіз, прогнозування, планування і прийняття оперативних рішень з усіх напрямків фінансової діяльності.

До цієї групи показників відносять показники існуючих форм звітності:

- балансу підприємства (форма 1);
- звіту про фінансові результати (форма 2);
- звіту про рух грошових коштів (форма 3);
- звіту про власний капітал (форма 4);
- примітки до фінансової звітності.

Розрахунок фінансових коефіцієнтів ґрунтується на визначенні співвідношення між окремими рядками звітності. Методика такого аналізу полягає у порівнянні отриманих коефіцієнтів за звітністю підприємства із середньогалузевими, оптимальними або аналогічними значеннями діяльності підприємства за ряд років.

Найбільш важливими з них є показники, що характеризують:

а) **майновий стан підприємства** — це забезпеченість підприємства основними засобами, оборотними активами та відповідними джерелами їх фінансування;

б) **фінансову стійкість** — це здатність підприємства відповідати за своїми боргами й зобов'язаннями і нарощувати економічний потенціал, результат його поточного, інвестиційного, фінансового розвитку;

в) **ліквідність** — це вимір можливостей підприємства зі сплати заборгованості шляхом перетворення його майна на гроші;

г) **платоспроможність** — це міра покриття підприємством позикового капіталу;

д) **прибутковість** — це співвідношення прибутку із вкладеним капіталом;

е) **ділову активність** — це міра ефективності використання наявних активів (майна), ресурсовіддачі, трансформації активів, ефективності використання капіталу.

Питання для самоперевірки знань

1. Що таке фінансовий менеджмент, його роль в управлінні підприємством?
2. Що відносять до інформаційної бази фінансового менеджменту?
3. Які ви знаєте основні форми фінансової звітності?
4. Що таке рентабельність, платоспроможність, ліквідність?
5. Які показники характеризують майновий стан підприємства та його ділову активність?

Тема 2. Фінансове планування та прогнозування

Зміст теми. Фінансове прогнозування і планування в системі фінансового менеджменту. Системи та методи фінансового планування. Цілі і завдання фінансового прогнозування і планування. Методи фінансового прогнозування і планування. Поняття та роль фінансової стратегії у забезпеченні розвитку

підприємства. Основні етапи процесу розробки та реалізації фінансової стратегії. Поняття фінансового середовища підприємства, особливості та методи проведення аналізу зовнішнього фінансового середовища. Оперативне фінансове планування. Бюджетування і його сутність. Види бюджетів. Складання бюджетів.

Програмні результати навчання:

ПР 1. Критично осмислювати, вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний та аналітичний інструментарій для управління організацією в непередбачуваних умовах.

ПР 2. Ідентифікувати проблеми в організації та обґрунтовувати методи їх вирішення.

ПР 13. Вміти планувати і здійснювати інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення організації (підрозділу).

Основні положення. *Фінансове планування* - це процес визначення обсягу фінансових ресурсів за джерелами формування і напрямками їх цільового використання згідно з виробничими та маркетинговими показниками підприємства у плановому періоді.

Метою фінансового планування є забезпечення господарської діяльності необхідними джерелами фінансування.

Основними завданнями фінансового планування на підприємстві є:

- * забезпечення виробничої та інвестиційної діяльності необхідними фінансовими ресурсами;

- * установа раціональних фінансових відносин із суб'єктами господарювання, банками, страховими компаніями;

- * визначення шляхів ефективного вкладення капіталу, оцінка раціонального його використання;

- * виявлення та мобілізація резервів збільшення прибутку за рахунок раціонального використання матеріальних, трудових та грошових ресурсів;

- * здійснення контролю за утворенням та використанням платіжних засобів.

Рис. 1. Види фінансового планування

Під фінансовою стратегією підприємства слід розуміти формування системи довгострокових цілей фінансової діяльності й вибір найбільш ефективних шляхів їх досягнення.

Перспективне фінансове планування визначає найважливіші показники, пропорції та темпи розширеного відтворення, є основною формою реалізації головних цілей підприємства.

На підставі фінансової стратегії визначається фінансова політика підприємства за основними напрямками фінансової діяльності: податкова, цінова, амортизаційна, дивідендна, інвестиційна.

У західних системах управлінського обліку для характеристики процесу планування найчастіше застосовується термін «бюджетування».

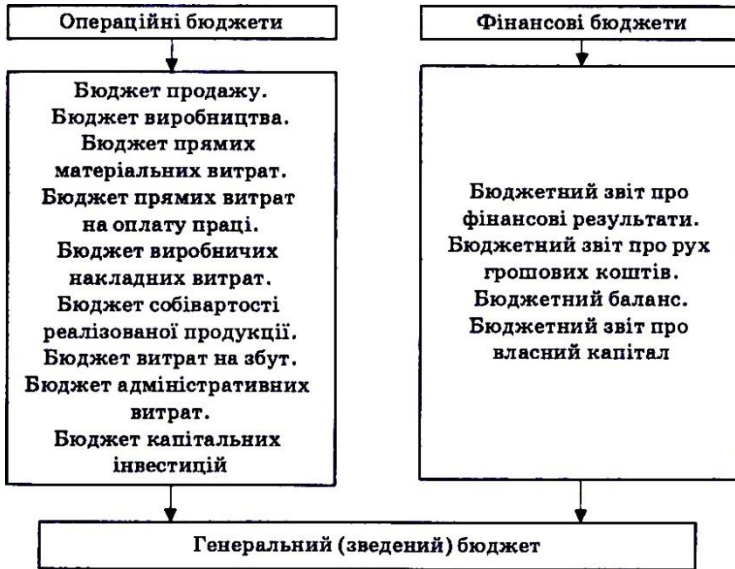

Рис. 2. Види бюджетів на підприємстві

Операційні бюджети – сукупність бюджетів, які відображають доходи та затрати підприємства. В *операційному* бюджеті господарська діяльність підприємства відображається через систему спеціальних техніко-економічних показників, що характеризують окремі сторони та стадії виробничо-господарської діяльності. Кінцевою метою операційного бюджету є складання зведеного плану прибутків та збитків.

Фінансові бюджети – сукупність бюджетів, які містять інформацію про заплановані грошові потоки та фінансовий стан підприємства. У найбільш загальному виді фінансовий бюджет представляє собою баланс доходів та видатків підприємства. У ньому кількісні оцінки доходів та видатків, що приводяться в операційному бюджеті, трансформуються у грошові. Його основною ціллю є відображення передбачуваних джерел отримання фінансових засобів та напрямків їх використання.

Питання для самоперевірки знань

1. Що таке бюджет і бюджетування?
2. Які види бюджетів ви знаєте?
3. Який порядок формування зведеного бюджету?
4. Які особливості складання фінансових бюджетів?
5. Назвіть елементи зовнішнього фінансового середовища.

Тема 3. Управління активами підприємства.

Зміст теми. Сутність та задачі управління активами, особливості управління активами на різних етапах розвитку підприємства. Сутність та головне завдання управління оборотними активами підприємства. Управління запасами підприємства, показники та методи аналізу запасів підприємства. Управління поточною дебіторською заборгованістю. Управління грошовими активами підприємства. Джерела формування оборотних активів підприємств і шляхи забезпечення їх оптимальної структури. Управління необоротними активами підприємства. Управління основними засобами, нематеріальними активами.

Програмні результати навчання:

ПР 1. Критично осмислювати, вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний та аналітичний інструментарій для управління організацією в непередбачуваних умовах.

ПР 2. Ідентифікувати проблеми в організації та обґрунтовувати методи їх вирішення.

ПР 13. Вміти планувати і здійснювати інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення організації (підрозділу).

Основні положення. *Активи* (лат. *activus* – дійсний) – сукупність майна, інтелектуальної власності, грошових ресурсів, що належить підприємству, фірмі, компанії (будівлі, споруди, машини й устаткування, матеріальні запаси, банківські вклади, вкладення в цінні папери, патенти, авторські права та ін.), в які вкладено засоби власників та інших осіб. Це майно в його

матеріальній і нематеріальній формах, придбане підприємством за рахунок власних або залучених ресурсів, що перебувають у його розпорядженні та призначені для використання у фінансово-господарській діяльності з метою отримання прибутку.

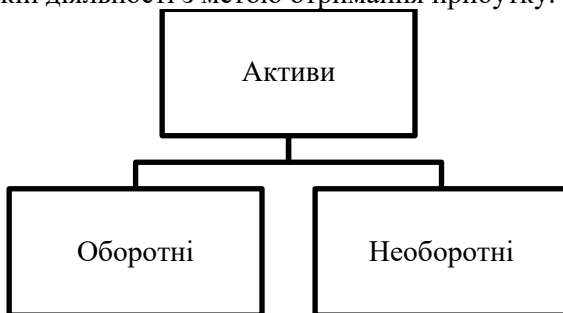

Рис. 3. Види активів

Необоротні активи призначені для тривалого використання в процесі фінансово-господарської діяльності. До них відносять основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові фінансові вкладення, а також незавершене будівництво, довгострокову дебіторську заборгованість тощо. Кошти, інвестовані в необоротні активи, є певною мірою знерухомленими, вилученими з обороту на тривалий період і не можуть бути оперативно використані на інші цілі. Тому інвестиції в необоротні активи, як правило, здійснюються за рахунок довгострокових джерел фінансування і докладно оцінюються з погляду їх доцільності.

Рис. 4. Класифікація оборотних коштів

Рис. 5. Завдання управління оборотними активами

В складі виробничих запасів нормуються наступні групи оборотних активів – сировина, основні матеріали, покупні

напівфабрикати, паливо, тара, запасні частини, малоцінні та швидкозношувані предмети.

Норматив оборотних активів, авансованих в сировину, основні матеріали і покупні напівфабрикати, визначається за формулою:

$$M = B \times n, \quad (6)$$

де M – норматив оборотних активів в запасах сировини, основних матеріалів і покупних напівфабрикатів (грн.);

B – одноденні витрати сировини, матеріалів, напівфабрикатів (грн.);

n – норма оборотних активів (дні);

В нормі оборотних активів по кожному виду продукції чи однорідній групі матеріалів враховується час перебування в поточному запасі (П), страховому (С), транспортному (Т), технологічному (А), підготовчому запасах (Д). Таким чином, норматив оборотних активів в запасах сировини, основних матеріалів і покупних напівфабрикатів (M) визначається за формулою:

$$M = B \times (П + С + Т + А + Д) \quad (7)$$

Поточний (складський) запас – основний вид запасу, призначений забезпечити безперервність процесу виробництва між поставками матеріалів. Величина складського запасу залежить від частоти і рівномірності постачання, а також від періодичності запуску сировини і матеріалів у виробництво. Тривалість інтервалу між поставками визначається на підставі договорів, нарядів, графіків або виходячи з фактичних даних за минулий період.

Страховий запас є другим за величиною видом запасу, що визначає загальну норму. Страховий, або гарантійний, запас необхідний для кожного підприємства для гарантії безперервності виробничого процесу у випадках порушень умов і строків поставок матеріалів постачальником, транспортом або відвантаження некомплектних партій. Як правило, величина страхового запасу приймається в межах 50% поточного складського запасу, але може бути і більшою, якщо підприємство знаходиться далеко від постачальників і транспортних шляхів

або якщо періодично споживаються унікальні, високоякісні матеріали.

Транспортний запас створюється на період розриву між строками вантажообігу і документообігу. На період знаходження матеріалів в дорозі після оплати розрахункових документів у покупця виникає необхідність в коштах. Транспортний запас не встановлюється у тих випадках, коли строк одержання матеріалів співпадає зі строком оплати розрахункових документів чи випереджає його.

Технологічний запас створюється на період часу для підготовки матеріалів до виробництва, враховуючи час на аналіз і лабораторні дослідження.

Час, необхідний на відвантаження, прийом, складування матеріалів також приймається в розрахунок норми запасу по сировині, основних матеріалах і покупних напівфабрикатах. Норми цього часу встановлюються по кожній операції, враховуючи середній розмір поставки, виходячи з технологічних розрахунків чи шляхом проведення хронометражу.

Таким чином, загальна норма запасу в днях на сировину, основні матеріали і покупні напівфабрикати в цілому складається з п'яти вищеперахованих запасів.

В умовах кризи неплатежів особливо зростає роль ефективного управління *дебіторською заборгованістю*, своєчасного її повернення та попередження безнадійних боргів. При цьому слід пам'ятати, що політика управління дебіторською заборгованістю є одночасно складовою не лише фінансової, а й маркетингової стратегії підприємства. Адже шляхом пом'якшення умов розрахунків з покупцями продукції можна розширити обсяги її реалізації і тим самим збільшити доходи і прибутки від основної діяльності.

Резерв сумнівних боргів — це резерв, який створюється з метою покриття у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості. Він коригує дебіторську заборгованість до її чистої реалізаційної вартості, дозволяє підприємству показати, що відповідна сума не може бути стягнута з дебіторів. Таким чином, в умовах ризику неплатоспроможності покупців,

підприємство попереджає виникнення втрат від сумнівної дебіторської заборгованості.

Рис.6. Види дебіторської заборгованості

Альтернативними методами нарахування резерву сумнівних боргів є:

- - застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- - застосування коефіцієнта сумнівності.

При застосуванні методу абсолютної суми сумнівної заборгованості величина резерву сумнівних боргів визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів. Якщо коефіцієнт платоспроможності менше 1, то резерв сумнівних боргів нараховується у розмірі того відсотка дебіторської заборгованості, яка не може бути погашена.

При застосуванні методу коефіцієнта сумнівності величина резерву сумнівних боргів визначається за формулою:

$$PCB = ДЗ * K \quad (8)$$

де, РСБ - резерв сумнівних боргів;

ДЗ - залишок дебіторської заборгованості на початок періоду;

К - коефіцієнт сумнівності.

При цьому коефіцієнт сумнівності може розраховуватися по-різному залежно від обраного підприємством способу:

- - на основі класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення;
- - на основі визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;

- - на основі визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років.

Питання для самоперевірки знань

1. Що відноситься до оборотних та необоротних активів?
2. Охарактеризуйте основні завдання управління оборотними активами.
3. Як здійснюється нормування оборотних активів?
4. У чому полягає сутність управління дебіторською заборгованістю?
5. Особливості управління необоротними активами.

Тема 4. Управління капіталом підприємств

Зміст теми. Сутність та завдання управління капіталом підприємств. Класифікація капіталу. Визначення загальної потреби в капіталі. Фактори, що впливають на обсяг капіталу. Власний капітал і його формування. Статутний капітал. Пайовий капітал. Резервний капітал. Нерозподілений прибуток. Амортизаційна політика підприємства, її сутність та типи. Позичковий капітал. Управління позичковим капіталом. Довгострокові фінансові зобов'язання. Короткострокові фінансові зобов'язання. Кредиторська заборгованість. Управління формуванням позикових фінансових ресурсів. Управління залученням банківського кредиту. Управління кредиторською заборгованістю. Лізинг, його зміст та порядок здійснення. Управління залученням товарного кредиту. Вартість капіталу. Розрахунок середньозваженої вартості капіталу. Ефект фінансового левериджу. Структура капіталу. Фактори, що впливають на структуру капіталу. Управління структурою капіталу. Оптимізація структури капіталу.

Програмні результати навчання:

ПР 1. Критично осмислювати, вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний та аналітичний

інструментарій для управління організацією в непередбачуваних умовах.

ПР 2. Ідентифікувати проблеми в організації та обґрунтовувати методи їх вирішення.

ПР 13. Вміти планувати і здійснювати інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення організації (підрозділу).

Основні положення. З позицій фінансового менеджменту капітал підприємства характеризує загальну вартість засобів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, інвестованих у формування його активів.

Структура капіталу є співвідношенням власних і позичкових фінансових засобів, які використовуються підприємством у процесі господарської діяльності.

За джерелами виникнення розрізняють власний (акціонерний капітал) і позиковий капітал (кредити, позики), які відрізняються правовим статусом капіталодавців.

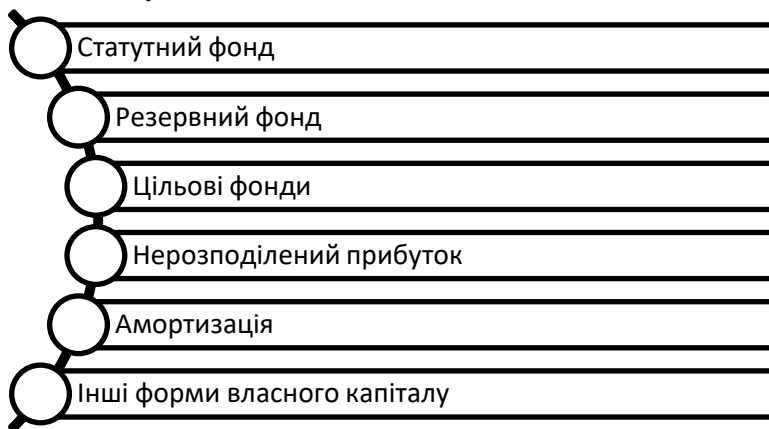
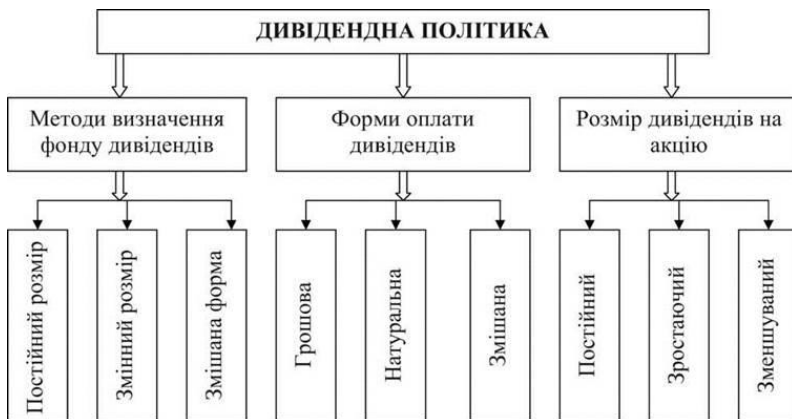

Рис. 7. Джерела формування власного капіталу

Сутність *фінансового важеля (лівериджу)* полягає у потенційній можливості підприємства впливати на темп зміни чистого прибутку шляхом зміни обсягів та структури власного і позикового капіталу. Ефект фінансового важеля показує, на скільки відсотків підвищується рентабельність власного капіталу підприємства за рахунок залучення в господарський оборот позикового капіталу, незважаючи на його платний характер. Сила дії фінансового важеля показує, у скільки разів темпи зміни чистого прибутку підприємства перевищують темпи приросту його операційного прибутку за рахунок ефекту фінансового важеля.

Розрахунок впливу (ефекту) фінансового левириджу можна представити у такому вигляді:

$$E = \frac{ЗК}{ВК} (ДА - ПК)(1 - ПП) \quad (9)$$

де E — ефект фінансового левириджу, пов'язаний з підвищенням доходності власного капіталу; $ЗК$ — сума залученого капіталу; $ВК$ — сума власного капіталу; $ДА$ — рівень доходності активів; $ПК$ — рівень відсотків за кредит; $ПП$ — рівень податку на прибуток.

Показник левириджу дозволяють планувати оптимальний обсяг виробництва, розрахувати ефективність залучення коштів, прогнозувати виробничі і фінансові ризики.

Лізинг - це довгострокова оренда машин і обладнання, видача обладнання напрокат. Договір лізингу, внаслідок укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший строку, за який амортизується 75 % вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору.

Лізингові платежі — це плата, яку здійснює лізингоодержувач за використання наданого йому в оренду майна (об'єкта лізингу) і яка встановлюється в розмірі, що забезпечує відшкодування його вартості і одержання лізингодавцем певного прибутку.

Одним з джерел формування позичкового капіталу підприємства є *кредити*. У загальному випадку кредитування (від лат. *creditum* - позичка) - це надання в борг на певний строк грошових коштів (за умови їх повернення) або товарів та послуг (з поверненням або відстрочкою оплати) зі сплатою відсотків.

Фінансовий кредит - це позиковий капітал банку в грошовій формі, що передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, терміновості, платності та цільового характеру використання.

Ануїтетна схема погашення кредиту передбачає виплату кредитній установі рівних сум щомісячно, не залежно від заборгованості по тілу кредиту. Ця сума складається з частини погашення тіла кредиту та відсотків за користування кредитом. Ця схема має сенс при тривалому кредитуванні, оскільки є вірогідність, що частина суми погаситься завдяки інфляції.

Стандартна схема погашення кредиту передбачає щомісячне погашення тіла кредиту рівними частинами і нарахування відсотків за користування кредитом на залишок заборгованості. Тобто щомісячне зменшення сум до сплати.

Комерційний кредит — це форма кредиту, яка характеризує відносини позички між двома суб'єктами господарської діяльності, що виникають у результаті одержаних авансів у рахунок наступних поставок продукції (робіт, послуг) чи одержання товарів з відстрочкою платежів.

Вартість капіталу – це загальна сума коштів, яку підприємство сплачує за користування визначеним обсягом фінансових ресурсів. Вартість капіталу виражається у вигляді

річної процентної ставки, яку варто сплатити інвесторові за використання його капіталу. Інвестором може бути кредитор, акціонер підприємства або саме підприємство. В останньому випадку підприємство інвестує власний капітал, що утворився за період, що передує новим вкладенням капіталу. У будь-якому разі за використання капіталу треба платити, і мірою цього платежу виступає вартість капіталу.

Під вартістю (ціною) капіталу розуміють процентне відношення витрат на обслуговування залученого капіталу до величини цього капіталу. Середньозважена вартість капіталу характеризує середній рівень витрат для підтримки економічного потенціалу підприємства за існуючої структури капіталу і порівнюється з внутрішньою нормою прибутковості інвестицій.

Питання для самоперевірки знань

1. У чому полягає сутність та основні завдання управління капіталом підприємства?
2. Що відносять до власних фінансових ресурсів підприємства, джерела їх виникнення?
3. Що таке виробничий левередж?
4. Сфера використання фінансового левереджу?
5. Як здійснюється оцінка капіталу?

Тема 5. Управління грошовими потоками та прибутком підприємств

Зміст теми. Поняття грошового потоку. Значення грошових потоків у діяльності підприємства. Оптимізація грошових потоків. Види грошових потоків і їх класифікація. Вхідні грошові потоки і їх характеристика. Зміст і завдання управління вхідними грошовими потоками. Управління грошовими потоками, пов'язаними з операційною діяльністю. Управління грошовими потоками, пов'язаними з фінансовими операціями. Управління вихідними грошовими потоками. Принципи управління грошовими потоками. Планування надходження і використання грошових коштів. Розробка і застосування платіжного календаря.

Складання звіту про рух грошових коштів. Зміст і завдання управління прибутком підприємства. Управління прибутком від операційної діяльності. Формування прибутку від основної діяльності. Фактори, що впливають на формування прибутку. Політика максимізації прибутку підприємств. Сутність і завдання управління розподілом прибутку. Фактори, що впливають на розподіл загального прибутку. Управління використанням чистого прибутку. Аналіз використання прибутку. Створення резервного фонду. Дивідендна політика.

Програмні результати навчання:

ПР 1. Критично осмислювати, вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний та аналітичний інструментарій для управління організацією в непередбачуваних умовах.

ПР 2. Ідентифікувати проблеми в організації та обґрунтовувати методи їх вирішення.

ПР 13. Вміти планувати і здійснювати інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення організації (підрозділу).

Основні положення. *Грошовий потік підприємства* це сукупність розподілених в часі надходжень і виплат грошових коштів, які генеруються його господарською діяльністю.

Рис. 9. Грошові потоки організації

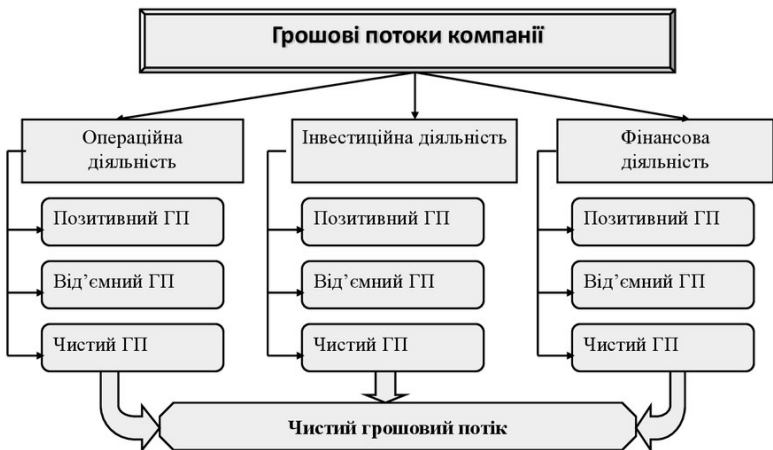

Рис. 10. Види грошових потоків

Прибуток – найважливіша фінансова категорія, що відображає позитивний фінансовий результат господарської діяльності підприємства, характеризує ефективність

виробництва і в кінцевому рахунку свідчить про обсяг і якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості.

Рис. 11. Формування чистого прибутку

Управління прибутком у вузькому розумінні полягає:

- у збільшенні доходів підприємства;
- зменшенні витрат;
- формуванні та реалізації ефективної податкової політики;
- оптимальному розподілі прибутку.

Рис. 12. Розподіл чистого прибутку

Операційний важіль (виробничий леверідж) — це співвідношення постійних і змінних витрат, яке забезпечує більший відсоток зростання ніж відповідний відсоток зростання обсягу продажу. З його допомогою можна прогнозувати зміну прибутку підприємства залежно від зміни обсягу продажу, а також визначити точку беззбиткової діяльності.

Рівень виробничого левериджу визначається за формулою:

$$LB = \frac{\Delta P}{\Delta P} \quad (10)$$

де LB — виробничий леверидж; ΔP — темп приросту прибутку від реалізації продукції, %; ΔP — темп приросту обсягу реалізації продукції, %.

Виробничий леверидж по суті є коефіцієнтом еластичності; тобто показує, на скільки процентів зміниться прибуток за зміни обсягу реалізації на один процент. Таким чином визначається рівень чутливості прибутку до зміни обсягу виробництва (реалізації). Чим більше величина виробничого левериджу, тим більший виробничий ризик.

Розмір виручки, яка дорівнює сукупним витратам підприємства, тобто безприбутковий обіг, через який підприємство повинно перейти, щоб вийти із зони збитків і

перейти в зону прибуткової діяльності, називають *порогом рентабельності*.

У виручці від реалізації продукції можна виділити три таких складових: чистий прибуток, умовно-постійні й умовно-змінні витрати:

$$B = ЧП + ПВ + ЗВ \quad (11)$$

де В – виручка від реалізації продукції; ЧП – чистий прибуток підприємства; ПВ – умовно-постійні витрати; ЗВ – умовно-змінні витрати.

Маржинальний дохід обчислюватиметься за формулою:

$$МД = ЧП + ПВ \quad (12)$$

Частка маржинального доходу у виручці підприємства обчислюється у вигляді коефіцієнту за формулою:

$$ЧМД = \frac{МД}{В}$$

(13)

Поріг рентабельності являє собою відношення суми постійних витрат до частки маржинального доходу у виручці і обчислюється за формулою:

$$ПР = \frac{ПВ}{ЧМД} \quad (14)$$

Питання для самоперевірки знань

1. У чому полягає управління прибутком?
2. Що таке операційний важіль?
3. Розкрийте економічний зміст порогу рентабельності.
4. У чому різниця між постійними і змінними витратами.

Тема 6. Основи податкового менеджменту організації.

Зміст теми. Податковий менеджмент в системі управління підприємством. Мета і функції податкового менеджменту. Організація процесу податкового менеджменту. Види податків. складові системи податкового менеджменту підприємства.

Вплив на розподіл прибутку системи оподаткування підприємств.

Програмні результати навчання:

ПР 1. Критично осмислювати, вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний та аналітичний інструментарій для управління організацією в непередбачуваних умовах.

ПР 2. Ідентифікувати проблеми в організації та обґрунтовувати методи їх вирішення.

Основні положення. Податковий менеджмент необхідно розглядати у трьох аспектах:

- як систему управління податками;
- як визначену категорію людей, соціальний прошарок тих, хто здійснює роботу з управління податками;
- як форму підприємництва (корпоративний та персональний податковий менеджмент).

Податковий менеджмент слід розглядати як систему управління, що спрямована на вдосконалення всіх сторін оподаткування та включає норми, правила, податкові дії і конкретну податкову політику.

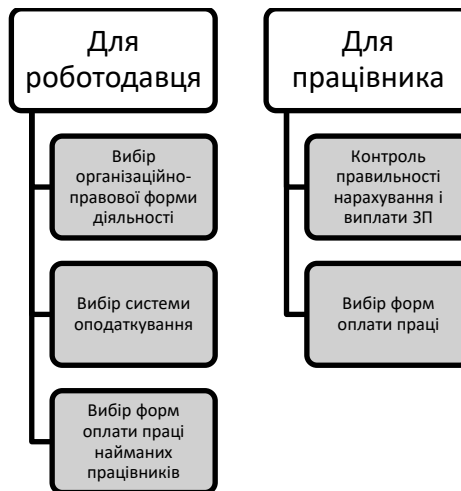

Рис. 13. Сфери використання податкового менеджменту

Податкове планування — це діяльність з розробки та практичного застосування схем, які дозволяють знизити податковий тиск, це методи і заходи, спрямовані на збільшення коштів, які залишаються в розпорядженні підприємства після сплати належних податків.

Оптимізація податків — легальний шлях зменшення податкових зобов'язань підприємства, заснований на використанні наданих законодавством можливостей у галузі податкового законодавства, зокрема, шляхом зміни схем діяльності.

Рис. 14. Види оподаткування в Україні

Податок на прибуток — це прями́й податок, що стягується з прибутку організації (підприємства). Прибуток організації, як правило, визначається як дохід від діяльності компанії мінус сума витрат, відрахувань та знижок.

Податок на додану вартість (ПДВ) — це непрями́й податок, який входить в ціну товарів (робіт, послуг) та сплачується покупцем, але його облік та перерахування до державного бюджету здійснює продавець (податковий агент)

Податкове зобов'язання — загальна сума ПДВ, одержана платником в звітному періоді в складі вартості проданих покупцеві товарів, робіт, послуг

Податковий кредит — сума ПДВ, на яку платник має право зменшити податкове зобов'язання звітного періоду, визначена за правилами, встановленими ПКУ

Бюджетне відшкодування — відшкодування від'ємного значення ПДВ платнику податку (за умови підтвердження правомірності бюджетного відшкодування)

Тема 7. Основи управління інвестиціями підприємств.

Зміст теми. Економічна сутність та класифікація інвестицій. Зміст і завдання управління інвестиціями. Види інвестицій. Формування інвестиційної політики. Управління реальними інвестиціями. Форми реальних інвестицій і особливості управління ними. Капітальні вкладення. Види інвестиційних проєктів і вимоги до їх розробки. Особливості управління інноваційними інвестиціями підприємств. Управління реалізацією реальних інвестиційних проєктів. Порядок розробки бюджету капітальних вкладень. Показники та методи аналізу інвестиційної діяльності. Управління джерелами фінансування капітальних вкладень.

Програмні результати навчання:

ПР 1. Критично осмислювати, вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний та аналітичний інструментарій для управління організацією в непередбачуваних умовах.

ПР 2. Ідентифікувати проблеми в організації та обґрунтовувати методи їх вирішення.

ПР 13. Вміти планувати і здійснювати інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення організації (підрозділу).

Основні положення. *Інвестиції* - це довгострокові вкладення капіталу у підприємницьку діяльність з метою одержання певного доходу (прибутку).

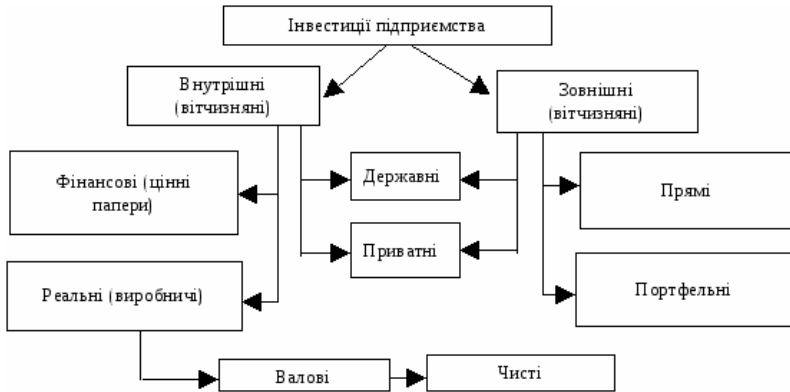

Рис. 15. Види інвестицій

За видами активів, що входять у інвестиційний портфель, інвестиції поділяються на фінансові та реальні.

Фінансові інвестиції означають використання наявного капіталу для придбання (купівлі) акцій, облігацій та інших цінних паперів, що випускаються підприємством або державою. Це господарська операція з придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та інших фінансових інструментів. Фінансові інвестиції групують за такими стратегічними напрямками:

- інвестиційні операції із традиційними інструментами;
- придбання похідних цінних паперів (деривативів);
- депозитні операції підприємств;
- пайова участь у спільних підприємствах.

Реальні інвестиції — це вкладення капіталу в різні сфери і галузі економіки з метою оновлення існуючих і створення нових благ. Реальні інвестиції дістали ще назву виробничих або капітальних вкладень. Реальні інвестиції — це вкладення в основний капітал в різноманітних формах:

- у формі виробничого капіталу – основні і оборотні фонди підприємств, будівництво та капітальний ремонт;
- землі та інші природні ресурси – придбання родовищ для видобутку корисних копалин;

- нематеріальні активи – придбання патентів, товарних знаків, ліцензій;
- вкладення в наукові дослідження, освіту;
- придбання нового бізнесу.

Основними показниками розрахунку ефективності інвестицій з погляду теорії часової вартості грошей є: чиста теперішня вартість (NPV), внутрішня норма дохідності (IRR), дисконтовані показники рентабельності (RI) та періоду окупності (Pod).

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте економічну суть інвестицій. Форми інвестування.
2. Що таке чиста теперішня вартість, індекс доходності інвестицій, дисконтова ний термін окупності?
3. Як вибирається янорма дисконту?
4. Що таке фінансові інвестиції? Види цінних паперів.

Тема 8. Управління фінансовими ризиками підприємств.

Зміст теми. Економічна сутність та класифікація фінансових ризиків підприємства, сутність та завдання управління фінансовими ризиками. Основні види фінансових ризиків. Фактори, що впливають на рівень фінансових ризиків. Визначення рівня ризику і його впливу на фінансовий стан підприємства і його прибутковість. Зміст управління фінансовими ризиками. Процес їх прогнозування і нейтралізації у фінансовій діяльності підприємств. Обґрунтування управлінських рішень в умовах ризику.

Програмні результати навчання:

ПР 1. Критично осмислювати, вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний та аналітичний інструментарій для управління організацією в непередбачуваних умовах.

ПР 2. Ідентифікувати проблеми в організації та обґрунтовувати методи їх вирішення.

Основні положення. *Фінансовий ризик* — це ризик, пов'язаний з імовірністю втрат фінансових ресурсів (грошових коштів). Фінансові ризики насамперед пов'язані зі змінами на фінансовому ринку та змінами в економіці. Це можуть бути зміни процентних ставок, валютних курсів, зміни в діяльності галузі або конкретного позичальника.

У цілому фінансовий ризик як міру економічної або соціальної невизначеності можна охарактеризувати в залежності:

- *за величиною* – високий, середній і низький;
- *за ступенем допустимості* – допустимий ризик, коли втрачається частина доходу; критичний (локальний) ризик, при якому повністю втрачаються доходи і виникає необхідність відшкодувати втрати; катастрофічний ризик повної втрати майна;
- *за об'єктами* – ризик підприємця, підприємства, банку, страхової компанії, тобто окремих юридичних і фізичних осіб;
- *за видом діяльності* – ризик виробничої, посередницької, торговельної, транспортної, консалтингової, страхової, охоронної та іншої діяльності;
- *за економічним змістом* – чистий ризик як об'єктивна можливість зазнати збитків (нульового результату) і спекулятивний ризик як суб'єктивна можливість отримання позитивного або негативного результату певної діяльності.

Виділяють такі основні види ризику:

- 1) *систематичний ризик*, тобто ризик кризи фінансового ринку;
- 2) *несистематичний ризик*, тобто ризик поєднання всіх видів ризику, пов'язаних із конкретними фінансовими інструментами;
- 3) *селективний ризик* – ризик неправильного вибору цінних паперів для інвестування при формуванні портфеля;
- 4) *часовий ризик* – ризик емісії, купівлі або продажу цінного паперу у невідповідний час, що тягне за собою втрати;
- 5) *ризик законодавчих змін* (можуть змінитися умови емісії, вона може бути визнана недійсною і таке інше);
- 6) *ризик ліквідності* – ризик, пов'язаний з можливістю втрат при реалізації цінного папера через зміну в оцінці його якості;

7) *інфляційний ризик* – ризик того, що при високій інфляції доходи, які отримують інвестори за фінансовими інструментами, знецінюються швидше, аніж зростають, інвестор зазнає реальних втрат.

Оцінка ризику – свого роду мистецтво, засноване на поєднанні наукових методик та інтуїції експертів, аналітиків. Вона базується на одночасному врахуванні багатьох суперечливих факторів, використанні різноманітних теоретичних підходів і знанні прецедентів практики.

Зниження ступеня ризику – скорочення імовірності і обсягу втрат. При виборі конкретного способу управління ризиком інвестор повинен виходити із таких принципів:

- 1) не можна ризикувати більше, ніж це дає змогу зробити власний капітал;
- 2) необхідно думати про наслідки ризику;
- 3) не можна ризикувати великим заради малого.

Співвідношення максимально можливого збитку і обсягу власних фінансових ресурсів інвестора являє собою ступінь ризику, який призводить до банкрутства. Він вимірюється за допомогою коефіцієнта ризику:

$$K_p = \frac{I}{C} \quad (15)$$

де K_p – коефіцієнт ризику; I – максимально можлива сума збитку, грн.;

C – обсяг власних фінансових ресурсів з урахуванням точно відомих надходжень коштів, грн.

Для зниження ступеня фінансового ризику застосовуються різні способи: диверсифікація, придбання додаткової інформації, лімітування, страхування.

Диверсифікація являє собою процес розподілу інвестованих коштів між різними об'єктами вкладення, які безпосередньо не пов'язані між собою.

Лімітування – це встановлення ліміту, тобто граничних сум витрат, продажу, кредиту.

Сутність страхування виражається в тому, що інвестор готовий відмовитися від частини прибутків, тільки б уникнути

ризик, тобто він готовий заплатити за зниження ступеня ризику до нуля.

Хеджування – купівля і/ або продаж похідних цінних паперів (опціонів або ф'ючерсів) для того, щоб знизити ризик можливих втрат від майбутніх біржових угод.

Питання для самоперевірки знань

1. Що таке фінансові ризики? Класифікація фінансових ризиків.
2. Основні заходи, що входять у політику управління фінансовими ризиками.
3. Охарактеризуйте основні методи оцінки фінансових ризиків.
4. Розкрийте внутрішні механізми нейтралізації фінансових ризиків

2. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів є невід'ємним елементом вивчення дисципліни «Фінансовий менеджмент». Самостійна робота полягає в опрацюванні окремих питань по кожній темі, що не були винесені в лекції.

Питання для самостійної роботи студентів

1. Місце фінансового менеджменту у загальній системі управління підприємством.
2. Основні принципи фінансового менеджменту.
3. Система бюджетів підприємства.
4. Системи внутрішнього фінансового контролю.
5. Розроблення фінансової політики підприємства.
6. Формування портфеля стратегічних альтернатив фінансового розвитку підприємства.
7. Політика формування оборотних активів підприємства.
8. Управління фінансуванням оборотних активів за рахунок чистого оборотного капіталу.
9. Система «витрати-обсяг-прибуток».
10. Управління емісією акцій.
11. Лізинг, його зміст та порядок здійснення.
12. Управління залученням товарного кредиту.
13. Управління облігаційними позичками.
14. Інвестиційна політика підприємства, її сутність та типи.
15. Моделі оцінки вартості окремих фінансових інструментів.
16. Формування портфеля інвестицій.
17. Оптимізація грошових потоків підприємства.
18. Система платіжних календарів підприємства.
19. Формування портфеля ризиків підприємства.
20. Методи прийняття управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності.
21. Зовнішнє страхування фінансових ризиків.
22. Основні фактори що обумовлюють виникнення фінансової кризи підприємства, ідентифікація параметрів фінансової кризи.

3. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Васьківська К. В., Сич О. А. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. Львів: «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2017. 236с.
2. Дема Д. І., Дорохова Л. М. Фінансовий менеджмент : підручник. Житомир, 2018. 320 с.
3. Крамаренко Г. О. Фінансовий менеджмент : підручник. Київ, 2019. 520 с.
4. Пазинич В. І. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 408 с.
5. Партин Г. О., Селюченко Н. Є. Фінансовий менеджмент: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 388 с.
6. Фінансовий менеджмент : підручник. / Петро Бечко та ін. Київ: центр навчальної літератури, 2019. 496 с
7. Островська Г. Фінансовий менеджмент : підручник. Тернопіль : Підручники і посібники, 2016. 512 с.

Додаткова література

8. Бердинець М. Д., Сурженко А. В. Фінансовий менеджмент у малому бізнесі: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 352 с.
9. Квасницька Р. С. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва: навчальний посібник Львів, Магнолія 2006, 2013. 631 с.
10. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. для студентів спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування" / І. А. Бігдан, Л. І. Лачкова, В. М. Ланкова та ін. – Харків: ХДУХТ, 2017. – 202с.
11. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент: підручник. Київ: Знання, 2013. 375 с.
12. Шкварчук Л. О. Фінансовий ринок : навчальний посібник. Київ : Знання, 2013. 382 с.

ДОДАТОК А

Перелік питань для самоперевірки знань

1. Поняття фінансового менеджменту підприємств, місце фінансового менеджменту у загальній системі управління підприємством.
2. Принципи фінансового менеджменту. Мета та завдання фінансового менеджменту.
3. Система функцій фінансового менеджменту.
4. Поняття і склад систем забезпечення фінансового менеджменту.
5. Система організаційного забезпечення, її сутність та зміст.
6. Система інформаційного забезпечення.
7. Системи та методи фінансового аналізу. Форми та етапи здійснення фінансового аналізу.
8. Системи та методи фінансового планування.
9. Система бюджетів підприємства.
10. Системи внутрішнього фінансового контролю.
11. Види бюджетів на підприємстві.
12. Поняття та роль фінансової стратегії у забезпеченні розвитку підприємства.
13. Методологічні принципи розробки фінансової стратегії, основні етапи процесу розробки та реалізації фінансової стратегії.
14. Поняття фінансового середовища підприємства, особливості та методи проведення аналізу зовнішнього фінансового середовища.
15. Комплексна оцінка стратегічної фінансової позиції підприємства.
16. Формування стратегічних цілей фінансової діяльності підприємства.
17. Розроблення системи стратегічних нормативів фінансової діяльності підприємства.
18. Розроблення фінансової політики підприємства.
19. Формування портфеля стратегічних альтернатив фінансового розвитку підприємства.

20. Оцінка розробленої фінансової стратегії, управління реалізацією фінансової стратегії.
21. Сутність та задачі управління активами.
22. Особливості управління активами на різних етапах розвитку підприємства.
23. Основні етапи процесу управління використанням операційних активів підприємства.
24. Сутність та головне завдання управління оборотними активами підприємства.
25. Управління запасами підприємства, показники та методи аналізу запасів підприємства.
26. Управління поточною дебіторською заборгованістю.
27. Управління грошовими активами підприємства.
28. Планування цільової суми залишку грошових коштів та їх еквівалентів.
29. Управління фінансуванням оборотних активів за рахунок чистого оборотного капіталу.
30. Сутність та завдання управління капіталом підприємств.
31. Управління структурою капіталу.
32. Управління формуванням власних фінансових ресурсів, показники та методи аналізу.
33. Фінансовий механізм управління формуванням операційного прибутку.
34. Операційний леверидж.
35. Дивідентна політика підприємства, її сутність та типи.
36. Амортизаційна політика підприємства, її сутність та типи.
37. Управління емісією акцій.
38. Управління формуванням позикових фінансових ресурсів.
39. Управління залученням банківського кредиту.
40. Лізинг, його зміст та порядок здійснення.
41. Управління залученням товарного кредиту.
42. Економічна сутність та класифікація інвестицій.
43. Показники та методи аналізу інвестиційної діяльності.
44. Управління реальними інвестиціями.
45. Управління фінансовими інвестиціями, основні види, моделі оцінки вартості інструментів інвестування.
46. Формування портфеля фінансових інвестицій.

47. Сутність та завдання управління грошовими потоками підприємства.
48. Поняття оптимізації грошових потоків підприємства, планування обсягів та структури грошових потоків.
49. Система платіжних календарів підприємства.
50. Економічна сутність та класифікація фінансових ризиків підприємства.
51. Сутність та завдання управління фінансовими ризиками.
52. Первісна оцінка рівня фінансових ризиків, методи оцінки.
53. Обґрунтування управлінських рішень в умовах ризику.
54. Внутрішні механізми нейтралізації фінансових ризиків, методи запобігання ризиків.
55. Зовнішнє страхування фінансових ризиків.
56. Економічна сутність та класифікація фінансових криз підприємства, сутність та завдання антикризового управління.
57. Принципи та основні етапи процесу антикризового управління.
58. Діагностика фінансової кризи підприємства, система методів та показників експрес-діагностики фінансової кризи.
59. Система внутрішніх та зовнішніх механізмів фінансової стабілізації підприємств.
60. Зміна вартості грошей у часі. Дисконтування.